

**ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ІХ СКЛИКАННЯ**

П'ЯТА СЕСІЯ

УРОЧИСТЕ ЗАСІДАННЯ

Стенограма пленарного засідання

28 червня 2021 року

Київ 2021

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ІХ СКЛИКАННЯ

П'ЯТА СЕСІЯ

УРОЧИСТЕ ЗАСІДАННЯ

*Стенограма пленарного засідання
28 червня 2021 року*

Редакційне управління
Головного управління документального забезпечення
Апарату Верховної Ради України

ЗМІСТ

Урочисте засідання з нагоди 25-ї річниці прийняття Конституції України *(Понеділок, 28 червня 2021 року)*

Інформація головуючого про учасників урочистого пленарного засідання	...4
Виступ Президента України Зеленського В.О.	...5
Виступ Голови Верховної Ради України Разумкова Д.О.	...7
Виступи:	
другого Президента України, співголови Конституційної комісії з підготовки Конституції України Кучми Л.Д.	...10
Голови Верховної Ради України другого та п'ятого скликань, співголови Конституційної комісії з підготовки Конституції України Мороза О.О.	...12
Прем'єр-міністра України Шмигала Д.А.	...15
народного депутата України другого скликання, члена Конституційної комісії, голови Робочої групи з підготовки розділу II Конституції «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», доктора юридичних наук, професора Буткевича В.Г.	...16
Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Денісової Л.Л.	...18

УРОЧИСТЕ ЗАСІДАННЯ З НАГОДИ 25-Ї РІЧНИЦІ ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

*Зал засідань Верховної Ради України
28 червня 2021 року, 11 година*

Веде засідання Голова Верховної Ради України
РАЗУМКОВ Д.О.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Добрий день, шановні колеги! Добрий день, шановні народні депутати! Добрий день, шановні представники засобів масової інформації, духовенства, представники дипломатичних місій!

Запрошую до залу засідань Верховної Ради України Президента України Володимира Олександровича Зеленського. Прошу привітати Президента *(Оплески)*.

(Трансляція відеозапису подій прийняття Конституції України).
(Оплески).

Прошу воїнів почесної варти внести Конституцію України до залу засідань Верховної Ради України. Прошу всіх встати.

(Лунає Духовний гімн України «Молитва за Україну»).
(Оплески).

Шановні народні депутати України! Шановні гості Верховної Ради України! В урочистому засіданні Верховної Ради України беруть участь: Президент України Володимир Олександрович Зеленський *(Оплески)*, народні депутати України дев'ятого та попередніх скликань, голови Верховної Ради України попередніх скликань, президенти України – Леонід Данилович Кучма *(Оплески)*, Віктор Андрійович Ющенко *(Оплески)*, Петро Олексійович Порошенко *(Оплески)*, Прем'єр-міністр України Денис Анатолійович Шмигаль *(Оплески)* та члени Кабінету Міністрів України, керівники судової гілки влади, судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду, присутні посадові особи, яких Верховна Рада обирає, призначає і надає згоду на призначення на посаду, Секретар Ради національної безпеки і оборони, голови обласних рад, Київський міський голова, президент Національної академії наук України, предстоятелі церков і релігійних організацій України, голови дипломатичних представництв іноземних держав та керівники представництв міжнародних організацій акредитованих в Україні, представники засобів масової інформації *(Оплески)*.

Шановні народні депутати! Шановні гості Верховної Ради України! Урочисте засідання Верховної Ради України з нагоди 25-ї річниці прийняття Конституції України оголошую відкритим.

(Лунає Державний Гімн України).

До слова запрошується Президент України Володимир Олександрович Зеленський (*Оплески*).

ЗЕЛЕНСЬКИЙ В.О., Президент України. Дякую. Шановні народні депутати України, пане Голово, пане Прем'єр-міністре, представники уряду, Офісу Президента, дипломатичного корпусу, ваші блаженства! Шановні судді! Шановні журналісти, гості урочистого засідання! Шановні громадяни України! Чверть століття тому саме в цей день, саме в цій залі народився дуже важливий символ, символ нашої історії, нашої незалежності і нашої держави. І я щиро вітаю всіх нас з цим великим особливим подвійним святом – з Днем Конституції України та з 25-ю річницею з дня її ухвалення! (*Оплески*).

Знаєте, у таку знакову унікальну дату мені дуже хотілося б не лише щось сказати, а й щось важливе зробити. Зробити дещо більше, ніж типові ювілейні марки та монети з написом «Українській Конституції – 25!».

Перед тим, як приїхати сюди, я традиційно, як і щороку, поклав квіти до пам'ятника Пилипу Орлику – гетьману Війська Запорозького та автору знаменитої Конституції 1710 року, яку називають першою писемною Конституцією Європи. Переважна більшість із нас про неї знає, чула, читала або вивчала. І водночас переважна більшість із нас ніколи не бачила її наживо, не бачила частинки своєї історії й своєї спадщини. Більше того, за 311 років Конституція Пилипа Орлика жодного разу не була вдома, на його Батьківщині. Це неправильно. Це несправедливо. Це потрібно виправити.

Десь так можна стисло описати діалог, який декілька місяців ми вели з владою Швеції, у Національному архіві якої зберігається оригінал Конституції Пилипа Орлика. І сьогодні ми нарешті можемо поділитися дуже хорошими новинами.

Перша новина. Національний архів Швеції передав Україні три копії Конституції Пилипа Орлика: одну копію вже зранку виставлено у кулуарах Верховної Ради України, друга копія знаходитиметься в Офісі Президента, а третя – у Конституційному Суді України, після його оновлення і перезавантаження.

Друга новина. До 30-ї річниці нашої незалежності вперше за 311 років до України потрапить оригінал Конституції Пилипа Орлика (*Оплески*). Його разом з Булавою гетьмана Пилипа Орлика і гетьмана Івана Мазепи усі охочі зможуть побачити у Софійському Соборі (*Оплески*). Полотно нашої історії має тисячу років і стільки ж бракуюючих частин пазлу. Ми повертаємо українцям ці частини, ми повертаємо Україні Україну. Слава Україні! (*Оплески*).

З цієї високої трибуни я хочу ще раз подякувати нашим шведським партнерам. За останній місяць, враховуючи «Євро-2020» (*Оплески*), Швеція вже вдруге показує, що є нашим великим другом. Ми віримо, що й завтра вона втретє покаже, як сильно любить Україну (*Оплески*). Насправді, я жартую. Усім бажаю завтра успіху, і нехай переможе сильніший! А хто сильніший, ми з вами знаємо (*Оплески*).

Пані та панове! 25 років тому відбулася дійсно історична подія, її значення настільки масштабне, що навіть легкий пафос в оцінках виглядає доречним і органічним. Ухвалення Конституції називають останнім акордом у симфонії державотворення, Біблією правничих заповідей для всіх українців, юридичним щитом і бронею для прав і свобод людини та громадянина, візитною карткою держави і нації, що на найвищому законодавчому рівні відповідає на питання: хто ми, звідки ми, чого прагнемо, як хочемо жити і куди хочемо дійти.

Але, я думаю, найкращу оцінку Конституції дає сама Конституція. Перше слово, яким починається стаття 1 Конституції, «Україна», і цим все сказано, стаття 2 починається словом «суверенітет», а стаття 3 – словом «людина», і цим сказано ще більше.

Ви знаєте, у порівнянні з віковими конституціями багатьох держав наш Основний Закон є дуже молодим або навіть юним. Але речі, про які я сказав вище, а також оцінка міжнародної спільноти, яка назвала нашу Конституцію однією із найдемократичніших, її людиноцентричність (третина статей присвячена правам, саме правам і свободам людини і громадянина) – все це каже про те, що наша молода Конституція водночас зріла і мудра. І це абсолютно логічно. Адже 25 років – це тільки її новітній період, якому передують багатовікові традиції конституційного процесу України: понад 1000 років «Руській Правді», 367 років – Березневим статтям Богдана Хмельницького, понад століття – Конституції УНР, згадана сьогодні Конституція Пилипа Орлика. Наш обов'язок – примножувати ці важливі традиції, оберігаючи сучасну Конституцію, знаючи, як важко далось її ухвалення.

Сьогодні я хочу подякувати народним депутатам України другого скликання (*Оплески*), які, попри політичні протистояння, 15 різних проектів Конституції, 6000 поправок до другого читання, безперервне пленарне засідання понад 24 години, знайшли в собі сили й досягли єдності, щоб ухвалити довгоочікувану Конституцію України. Дякуємо вам! (*Оплески*).

Щоб остаточно усвідомити її значення, просто на мить давайте уявимо, що в 1996 році цього не сталося і ми досі живемо за радянською Конституцією, називаємося Українською РСР, маємо умовну свободу слова, думок, пересування, віросповідання, політичного вибору, права приватної власності, можливості займатися бізнесом і ще багато чого.

Дорогі громадяни! 28 червня 1996 року поява Конституції України ознаменувала і низку інших дуже важливих речей. Українська мова отримала статус єдиної державної мови (*Оплески*), гривня – статус нашої національної валюти, на найвищому законодавчому рівні були закріплені державні символи: синьо-жовтий прапор, тризуб та гімн «Ще не вмерла України...» (*Оплески*).

І всі ці роки існує лише одне незакрите питання: єдиний державний символ, який прямо передбачений Конституцією України і якого й досі не існує, – це великий Державний Герб України. За ці роки було багато різних конкурсів, суперечок, були сварки, різні думки, різні бачення. Це нормально. Це демократія. Я гадаю, у рік 30-ліття незалежності і 25-ліття нашої Конституції потрібно в цьому питанні нарешті поставити крапку (*Оплески*).

Тому відповідно до статті 93 Конституції України я вношу на розгляд Верховної Ради України проект Закону «Про великий Державний Герб України», визначаю його як невідкладний для позачергового розгляду Верховною Радою України. Доповідатиме законопроект під час його розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України перший Президент України Леонід Макарович Кравчук *(Оплески)*.

Я хочу подякувати всім народним депутатам. Знаю, представники із багатьох партій, фракцій долучені до цього процесу, він дуже важливий. Також за системну і велику роботу ще раз дякую народним депутатам другого скликання.

І насамкінець хочу звернутися до народних депутатів України, до урядовців та всіх інших наших поважних державних службовців незалежно від рангу і статусу. Після перших слів трьох статей нашої Конституції, про які ви вже чули, наступні статті Основного Закону починаються словами: «держава», «земля», «суспільне життя», «права і свободи», «громадяни», «діти», «екологічна безпека», «правовий порядок», «захист Вітчизни», «державна мова» і «символи», «право голосу», «народне волевиявлення», і дуже далеко після них, майже в кінці, вперше згадуються слова: «Президент України», «народні депутати», «Кабінет Міністрів». Конституція чітко визначила пріоритети. Усе те, що набагато вище нас, наших інтересів та амбіцій, усе те, що ми маємо захищати й забезпечувати, все те, чому й кому ми маємо служити. Більшість я сьогодні назвав, можливо, не всі запам'ятали, та головне – запам'ятати три слова: «Україна», «суверенітет», «людина».

Зі святом всіх нас! З Днем Конституції України! Слава Україні! *(Оплески)*.
Підписано. Дякую *(Оплески)*.

Веде засідання Перший заступник Голови Верховної Ради України **СТЕФАНЧУК Р.О.**

ГОЛОВУЮЧИЙ. Шановні народні депутати! Шановні гості Верховної Ради України! До слова запрошується Голова Верховної Ради України Дмитро Олександрович Разумков *(Оплески)*.

РАЗУМКОВ Д.О., Голова Верховної Ради України *(загальнодержавний багатомандатний виборчий округ, політична партія «Слуга народу»)*. Добрий день, шановні колеги! Я хочу привітати вас всіх зі святом!

25 років тому в цих стінах відбулася, без перебільшення, історична подія, яка стала не лише важливою складовою українського державотворення, а фактично поділила нашу історію на до та після.

«Є Конституція!» – саме ці слова першими пролунали в цьому залі після прийняття Основного Закону нашої країни. Лише одне речення, яке мало колосальний вплив на життя багатомільйонної держави.

Ухвалення Основного Закону зробило нашу незалежність легітимною в очах усього світу. Ми чітко заявили, за що виступає і за що бореться наша держава, які принципи лежать в її основі.

Ухвалення Конституції стало кульмінацією довготривалого процесу, якому передували роки наполегливої цілодобової праці десятків фахівців, які крок за кроком творили одну із найкращих конституцій Європи.

Шлях до отримання Основного Закону був непростим, іноді, можна сказати, навіть тернистим. Це було шість років підготовки, понад 2000 пропозицій і майже доба безперервних запеклих дискусій у залі Верховної Ради України. І все це було зроблено лише для того, щоб на табло побачити омріяне: «За» – 315. Рішення прийнято».

Без спільних зусиль Верховної Ради другого скликання, Президента України Леоніда Кучми та українського суспільства цього всього не відбулося б. І це вкотре переконує нас, що, коли ми маємо консенсус, можемо спільно боротися і досягати успіхів на користь нашої держави. Коли поринаємо у нескінченні з'ясування відносин та неконструктивну боротьбу політичних позицій, втрачаємо час на розвиток держави.

Ухвалення Конституції стало конкретним втіленням права нашого народу на самовизначення, вираження його волі розвиватися і зміцнювати демократичну та правову державу. Документ закріпив правові основи країни, її суверенітет та територіальну цілісність, основні права і свободи громадянина України.

Сьогодні, 25 років потому, ми можемо твердо сказати: у нашій Конституції закріплені ті права, за які протягом багатьох років ми боролися як нація, такі цінності, які плекаємо як українське суспільство. Ухвалення Основного Закону стало остаточним завершенням нашого багатовікового народного державотворення.

Історія свідчить, конституційні традиції України беруться ще з далекого 1710 року, коли з'явився перший, але дуже важливий акт – Конституція Пилипа Орлика, документ, в якому були закріплені ідеї розподілу влади та сформувався принципи для побудови країни.

Важливими здобутками у розбудові української державності були й універсали Центральної Ради УНР, і Конституція УНР, а також конституційні акти ЗУНР. Усі вони вкотре підтверджують прагнення народу України жити у вільній, суверенній і правовій державі, а, найголовніше, є яскравим свідченням політичної волі для державотворчого процесу, який завжди супроводжував українську націю.

Ювілей Конституції – це хороша нагода переосмислити і роль українського парламенту. З моменту проголошення незалежності Верховна Рада України була, є і залишається майданчиком пошуку балансу та досягнення компромісу, компромісу в питаннях життєво важливих політичних рішень у нашій державі. У часи серйозних викликів, які в різні періоди стояли перед Україною, саме парламент відіграв одну із ключових ролей у відстоюванні інтересів держави та суспільства. Верховна Рада України оперативно реагувала на виклики та

завжди займала позицію виключно в інтересах українського суспільства та народу. І так має бути завжди.

Однак сказати, що конституційний процес завершився з прийняттям Основного Закону, буде неправильно. Він триває доти, допоки існує держава та розвивається суспільство.

З моменту прийняття Конституції до її тексту декілька разів вносилися зміни. І сьогодні в стінах Верховної Ради цей процес триває. Сучасний етап конституційної модернізації України характеризується поглибленням верховенства права, вдосконаленням існуючої системи державного управління та розвитку місцевого самоврядування та територіального устрою.

У 2019 році до Конституції були внесені дуже важливі зміни, а саме закріплені наші стратегічні прагнення і стремління до Європейського Союзу та НАТО.

В умовах анексії та окупації частини території України надважливим завданням виступає поширення дії Основного Закону на всю територію нашої держави, забезпечення її цілісності і недоторканності у межах існуючих міжнародно визнаних кордонів (*Оплески*), поглиблення конституційних гарантій територіального устрою України.

Невід'ємною частиною конституційної модернізації України є також і розвиток місцевого самоврядування. Станом на сьогодні реформа децентралізації поки що не завершена, аби довести її до логічного кінця та реалізувати в повному обсязі, нам необхідно внести зміни до Конституції. Це буде не простий, але історичний процес. Однак саме він дозволить місцевим органам влади отримати як більше повноважень, так і більше відповідальності для розвитку своїх регіонів. Водночас всі повинні пам'ятати, що зміни до Конституції повинні бути максимально виваженими, обережними та обдуманими. Тому що будь-яка, навіть маленька, помилка може призвести до глобальних наслідків, іноді катастрофічних.

Для парламенту залишаються актуальними питання вдосконалення та модернізації Конституції. Але все це залежатиме виключно від нашої з вами спільної роботи. Саме парламент є моделлю українського суспільства, який представляв та представляє нашу різноманітну країну. І якщо ми хочемо стрімкого розвитку держави, маємо тут, у стінах Верховної Ради України, прагнути політичного консенсусу, і не лише прагнути, а й досягати, тим паче в цьому скликанні ми вже неодноразово доводили свою спроможність об'єднуватися навколо важливих для держави речей, відкладаючи політичні гасла і політику взагалі.

Втім завершити свій виступ я хотів би іншим. Ухвалення Конституції 25 років тому дало нам «дорожню карту» на шляху до демократичного розвитку держави. Основний Закон наділив і затвердив наші права та свободи. Разом з тим ми не повинні забувати і про наші конституційні обов'язки, також закріплені в Конституції нашої держави. Саме їх дотримання буде найбільшим проявом поваги до Конституції. Адже цей принцип починає діяти з кожного із

нас, тому що закон один для всіх. Якщо ми не будемо дотримуватися цих цінностей, це вже буде не зовсім Україна, вірніше, це вже буде зовсім не Україна. Тому що наша земля є невіддільною від свободи, демократії, верховенства права та людяності.

Тому нехай Конституція завжди слугує для української влади дороговказом, щоб працювати на інтереси країни заради українського народу, його майбутнього та нашої держави – суверенної, неподільної та незалежної.

Зі святом! З Днем Конституції! *(Оплески)*.

Веде засідання Голова Верховної Ради України

РАЗУМКОВ Д.О.

ГОЛОВУЮЧИЙ. До слова запрошується другий Президент України, співголова Конституційної комісії з підготовки Конституції України Леонід Данилович Кучма *(Оплески)*.

КУЧМА Л.Д., другий Президент України, співголова Конституційної комісії з підготовки Конституції України. Давно тут не був.

Шановний пане Президенте! Шановний Голово Верховної Ради! Шановні народні депутати, святі отці! Мені сьогодні особливо приємно бачити в цьому залі народних депутатів другого скликання, які, незважаючи на всі політичні негаразди, прийняли Конституцію, срібний ювілей якої ми сьогодні відзначаємо. Спасибі вам! *(Оплески)*. Сьогодні для нас дійсно святковий і пам'ятний день.

Понад 10 років я звертався в цьому залі як Президент, але ніколи не бачив перед собою справжньої парламентської більшості, тим паче монобільшості, як нинішня, яка готова працювати, співпрацювати, а головне – брати на себе відповідальність. Такого тоді навіть уявити було неможливо.

Востаннє з цієї трибуни я виступав 16 років тому, 8 грудня 2004 року, до речі, з конституційного питання. Правда, той виступ був не урочистий, а більше драматичний. Для молодих депутатів, а таких переважна більшість у цьому залі, чверть століття – це вже історія. Наша Конституція справді вже має свою історію. І, як водиться, в історії є і паралельні спогади. Зупинюся на окремих аспектах.

Неодноразово доводилося чути, що Конституцію можна і треба було прийняти значно раніше. Важко з цим не погодитися. Але вийшло так, що Україна замикала парад конституцій серед пострадянських республік. Ставши Президентом, я робив усе, щоб якнайшвидше прийняти нову Конституцію, бо радянська Конституція, хоч і підрихтована, не могла сприяти побудові суверенної, правової, соціально-ринкової держави. Навіть на п'ятому році незалежності дискусії з таких державних значущих питань, як мова, прапор, герб, були надзвичайно гострі. Парламент тоді був дуже поляризований і не лише політично, а й ідеологічно. Тож Конституція стала яскравим прикладом компромісу. Її прийняття було високо оцінено українським суспільством та міжнародною

спільнотою. Навіть прискіплива Венеціанська комісія визнала її однією із найудосконаліших в Європі.

З позиції сьогодення, 25-річної дистанції, можу твердо заявити, що Конституція 1996 року стала двигуном для подолання кризи та здійснення реформ. Спочатку конституційний договір, а потім сама Конституція дали можливість створити ефективну вертикаль виконавчої влади, яка забезпечила подолання глибокої кризи, а згодом високого економічного зростання. Тоді дехто із політиків це називав узурпацією влади. Але тодішні успіхи подолання кризи та зростання економіки сьогоднішні історики пов'язують саме з підвищенням ефективності виконавчої влади.

Хочу особливо підкреслити значення наданих Президенту повноважень видавати протягом трьох років законодавчо значимі укази з економічних питань. Мною було підписано понад 400 указів з однією метою – оперативно та ефективно розв'язувати економічні проблеми. Час підтвердив, що то були своєчасні та ефективні рішення. Близько 90 відсотків указів згодом були трансформовані в закони. Такі повноваження були потрібні насамперед на перехідний період від старої системи до нової. Вже на початку моєї другої каденції з'явилася можливість зміщення повноважень та відповідальності в бік парламенту, аж до зміни президентсько-парламентської моделі на парламентсько-президентську. Для цього була ініційована політреформа та зміни до Конституції, які зрештою були прийняті в грудні 2004 року.

Я ніколи не вважав Конституцію 1996 року ідеалом на всі часи. У ній були недоліки. Взяти хоча б такий. У «конституційну ніч» право народу як єдиного джерела влади було зведено до дорадчого голосу. Між тим законодавча пріоритетність результатів всенародних референдумів є важливим принципом демократії. Чи не тому питання референдуму квітня 2000 року (20 років минуло), і досі залишається актуальною темою дискусій політиків та суспільства.

На жаль, тоді, у 2004 році, не всі політичні сили і депутатські фракції підтримали мої пропозиції. Але віддаю їм належне, саме вони стали на захист політреформи у 2010 році від конституційного реваншу Януковича. А пізніше, у лютому 2014 року, Конституція 2004 року зіграла свою позитивну роль для розв'язання політичної кризи та відновлення конституційної справедливості. Кажу про це не для того, щоб комусь дорікнути, а себе похвалити, навпаки, хотів би застерегти від необдуманих, кон'юнктурних демаршів стосовно Конституції з важкими суспільно-політичними наслідками. Події останніх 16 років лише додавали впевненості в тому, що відповідальність парламентської більшості за формування та діяльність уряду має бути абсолютним пріоритетом. Парламент разом з урядом мають бути в одній згуртованій команді корабля «Україна».

Нарешті про найголовніше – дотримання Конституції. У цій царині в нас проблем набагато більше, ніж від її недосконалості. Досить згадати, як з подачі групи депутатів-регіоналів Конституційний Суд проголосував за скасування політреформи та змін до Конституції. Це відбулося всупереч самій Конституції,

яка передбачає можливість зміни її тексту лише через процедуру голосування конституційною більшістю народних депутатів. Але Конституційний Суд є підконституційним, а не надконституційним.

Шановне товариство! Срібний ювілей Конституції дає нам сьогодні привід не лише для спогадів, а й для погляду в майбутнє. Чверть століття конституційного творення дало нам багато важливих уроків. Хочу наголосити на одному з них. Конституція повинна захищати суспільство та громадян. Але бувають моменти, коли суспільство та громадяни мають захистити Конституцію. Треба пам'ятати про це. Це не означає, що Конституція має бути недоторканною. Вона має розвиватися, вдосконалюватися, її можна і треба змінювати за вимогами часу. Але робити це треба виключно в життєвих інтересах Українського народу.

Я бажаю, щоб у цьому залі завжди була непохитна монолітна більшість, але не партійна, а державницька, щоб тут була одностайність, коли йдеться про захист національних інтересів України, життєвих потреб нашого народу і нашої Конституції.

Ще раз вітаю вас зі святом! Щиро бажаю Українському народу і всім нам конституційної мудрості, гарантування конституційних прав і, звичайно, виконання конституційних обов'язків (*Оплески*).

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. До слова запрошується Голова Верховної Ради України другого та п'ятого скликань, співголова Конституційної комісії з підготовки Конституції України Олександр Олександрович Мороз (*Оплески*).

МОРОЗ О.О., Голова Верховної Ради України другого та п'ятого скликань, співголова Конституційної комісії з підготовки Конституції України. Шановний Президенте! Шановні Голово Верховної Ради України, Прем'єр-міністре, учасники урочистого засідання! Дорогі співвітчизники! Я сердечно вітаю вас з сьогоднішнім днем і святом – Днем Конституції! Вітаю і від себе, і від представників Асоціації народних депутатів України, які мені доручили звернутися до вас. І хоч героїчний минулий парламент забув їх згадати, що вони творці держави, але вони на це все мають право. Думаю, ця недоречність буде виправлена.

Конституція – серцевина правової системи держави. Її повинні знати всі, починаючи від Президента і закінчуючи школярем. Треба вчити її в школі, треба долучати тих, хто розуміється на праві і конституційних нормах, щоб навчати дітей змалку, як треба шанувати Основний Закон, дотримуватися його, знати, що ним передбачається для суспільства. А це означає, що треба мати відповідні підручники, документи, на які може посилатися і вчитель, і той, хто приходить на зустрічі з молодими, і таке інше.

Ось я був зайшов до Асоціації народних депутатів України, передивився великий фоліант «Історія парламентаризму в Україні». Я ще не бачив, щоб у нас була видана така дорога книжка. Очевидно, вона і за змістом така сама. Справді,

цікавий документ. Читаю, що було в другому скликанні, коли приймалася Конституція. Дізнаюся, що 19 червня роботу парламенту над Конституцією було заблоковано. Рада регіонів при Президенті і РНБО звернулися з проханням до Леоніда Даниловича, щоб він видав указ про проведення референдуму. Я ж знаю, що такого не було. Я піднімаю стенограму (120 сторінок) за 19 червня, читаю, бачу, що там ведеться дискусія щодо процедури розгляду в другому читанні проекту Конституції – пропонується перенести розгляд на інший день, щоб комітети і фракції розглянули дискусійні процедури і в п'ятницю, через день, почалася продуктивна робота над текстом Конституції. До проголошення референдуму було розглянуто повнокровно 49 статей Конституції, майже третина всього документа.

Я в даному випадку не в претензії до Леоніда Даниловича. Справа в тому, що і він, і всі ми, і більшість депутатів того скликання – вихідці з адміністративної системи. Вони розуміли так, що спереду, отам є булава. Хтось каже гетьман був і таке інше, забуваючи про те, що система влади, яка в нас існувала до того та, власне кажучи, майже і сьогодні, запроваджена ще ханом Батиєм. Тому треба змінювати цю систему. І в прийнятій Декларації про державний суверенітет України було ухвалено, як треба змінювати. Ця декларація була основою всенародного референдуму в 1991 році. Тому ми, говорячи про Конституцію, повинні мати на увазі, що норми її захищені волевиявленням всього народу на справжньому референдумі, і з такою ж відповідальністю ми повинні ставитися до цього документа.

То я сподіваюся, що згадана мною ремарка буде виправлена, тим паче, що там редакційну колегію очолював відомий у цьому залі академік, історик. Думаю, він також прочитає те, що підписано, і погодиться з тим, що треба виправити. Людям потрібно доносити правду.

Яке місце Конституції в демократичній державі? Як ми бачимо формулу демократії? Адже в статті 1 Основного Закону зазначається, що Україна є демократичною державою. Так ось формула демократії – це народ, Конституція, влада. Якщо є така тріада і в центрі її знаходиться Конституція, ухвалена народом, тоді влада матиме честь перед Конституцією, робитиме так, як записано в Конституції. Але для цього треба забезпечити відповідну систему влади.

А як у нас сьогодні? Народ, влада, а потім Конституція, яку можна змінити, замінити, переробити і таке інше. На останній науково-практичній конференції ми дивилися текст оновленої Конституції. Чомусь найбільше змін до Конституції внесено до розділу «Президент України». Навіщо це робиться? Я знаю, що жоден європейський Президент не дбає так про зміни до Конституції, як це було в нас. Чому? Тому що ми всі вихідці із цієї адміністративної системи, де треба, щоб хтось булавою сказав, як треба робити і все інше. Так чи не так, корисно це для держави чи не корисно для суспільства – не в тому річ. Ми повинні дійсно забезпечити демократію. А демократія буде тоді, коли кожен, кожен на місці, стане громадянином і відповідатиме за свої політичні рішення, не буде очікувати, що хтось йому скаже з екрана телевізора – цей красивий чи

красива, а цей щось хороше обіцяє, а цей гречки приніс додому чи 50 гривень абощо, а братиме на себе відповідальність за те, кого він обирає, бо житиме його сім'я від того, хто сьогодні знаходиться при владі на місцевому рівні, вищому, середньому рівнях, у Верховній Раді, чи хто буде Президентом. Це принципово важливо. Це означає зміну системи влади. Я з часу і прийняття Конституції, і після того кричу про це стільки років, і все ніби я щось не те кажу, що потрібно суспільству, державі.

Подивіться, так організовано державну владу у скандинавських країнах чи у Франції, Польщі. Там кожен відповідає, бо розуміє, що він громадянин. Чому ми не бачимо, що влада відсторонена від народу, а це факт. Це тут ми можемо говорити, і сьогодні хотілося б у комплементарному тоні, бо справді ж свято, і всі це прекрасно розуміють, принаймні, ті, хто тут знаходиться. А чи зачіпають людей оці наші дискусії, які тут велися і зараз ведуться? Чи бачать вони для себе в цьому позитив?

Я інколи згадую таку коротеньку фразу великої поетеси Тамари Севернюк: «А ми, немов прибиті мором, усе говоримо... говорим... і не пече нам душі сором, як мертві дивляться на нас».

Тут багатьох народних депутатів першого, другого скликань вже немає. А вони добивалися, щоб держава була хорошою, благополучною і успішною. Чому це не так? Я відповідаю: тому що постійно спостерігається порушення Конституції. І це треба визнавати (*Оплески*). І це треба виправляти (*Оплески*).

От ми хочемо до Європи. Те, що Європа нас не хоче, то інша справа. Ми хочемо до Європи. Давайте робити таку систему влади, як в Європі. Давайте робити так, щоб самоврядування було справжнім, а не мальованим, фейковим. Яке може бути самоврядування, коли сьогодні у моєму селі, яке разом з іншими трьома селами входить в одну... (*Шум у залі*) та не в громаду, бо громада, Господи, яка велика. У селі призначений староста, який ніколи не був у ньому, не знає ні людей, ні їх проблем, і знати не хоче, бо він призначений. А йдеться про те, що публічна влада повинна бути обрана людьми на місцях. І від того, як вона працюватиме, як будуть сформовані бюджетна і податкова системи, люди знатимуть, що вони відповідають за своє благополуччя. Тоді вони не тікатимуть з України, як ми це спостерігаємо сьогодні. Це велика біда і горе, що людей сьогодні переслідує. Це ж правда. Прожити не можна, соціальні проблеми. У нас за Конституцією Україна соціальна держава, а люди сьогодні вижити не можуть, через те що вал відповідальності, вал їх нібито боргів наперед, заданий більш ніж їх можливості. Це ненормально. Це треба виправляти.

Давайте звернемо увагу на те, що нам постійно, особливо, з Європи та зі Сполучених Штатів Америки кажуть, що в нас корупція он яка, що треба її побороти. Ми органи вже створили он які.

Я хочу звернутися до Володимира Олександровича. Володимире Олександровичу, подивіться: середовище корупції, організатори корупції – це ті ж, створені зараз, державні структури (*Оплески*). Їх подолати, навести там порядок може сьогодні Президент разом з правоохоронними органами, якщо

вони відповідально ставляться до цієї справи. За півроку можна навести порядок. І країна зміниться, зовсім по-іншому дивитимуться люди на владу, вона не буде їм чужою, як це є сьогодні. Прикро про це говорити. Але колись розумний чоловік казав, що, відзначаючи свято, треба звернути увагу на виправлення недоліків. Я вважаю, ці недоліки є і їх можна виправити. Я багато разів звертався з цього приводу. Є проект змін до чинної Конституції, якому вже сім років. Він опублікований, поданий попередньому парламенту для розгляду. Але його не почитали, бо там люди важко читали, в принципі. Ним передбачаються зміни, які піднімуть Україну, дадуть змогу зміцнити зв'язок народу з владою. Це буде демократичний зв'язок, який потрібен суспільству сьогодні, якщо ми хочемо, щоб Україна була успішною (*Лунає сигнал завершення виступу*). (*Оплески*).

І завершуючи, прохання...

Спасибі, Дмитре Олександровичу, я забувся про цей сигнал (*Сміх у залі*). (*Оплески*).

Завершуючи свій виступ, привертаю увагу всіх присутніх до важливого питання.

Володимире Олександровичу, Дмитре Олександровичу, шановні народні депутати нинішнього скликання, українську землю не можна перетворювати на товар. Це буде кінець для України. Майте це на увазі (*Оплески*).

Зі святом вас!

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Олександр Олександровичу.

До слова запрошується Прем'єр-міністр України Денис Анатолійович Шмигаль.

ШМИГАЛЬ Д.А., Прем'єр-міністр України. Шановний пане Президенте України! Шановний пане Голово Верховної Ради! Шановні панове президенти України! Шановні народні депутати! Шановні українці! 25 років тому, 28 червня 1996 року, в цьому залі була прийнята Конституція України. Це стало однією із подій, які назавжди змінили Україну, почалася новітня історія нашої держави. Конституція стала тим базисом, на основі якого ми почали розбудовувати власну демократичну та суверенну Україну.

Звичайно, на цьому шляху було немало труднощів. Нам доводиться зі зброєю в руках захищати незалежність, суверенітет, нашу територіальну цілісність, створювати абсолютно нову економічну та соціальну політику, відстоювати демократичні принципи та засади нашої держави. На жаль, виклики та загрози продовжують поставати перед нами і сьогодні. Проте ті основоположні принципи, які визначає Конституція України, допомагають нам тримати незворотній курс незалежної, суверенної, демократичної, європейської держави. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність, безпека визнаються в Україні найвищою цінністю. Саме від всіх нас залежить роль та сила цих слів.

Кожен із нас сьогодні несе відповідальність за те, якою Україна буде в майбутньому. Саме відповідальність перед пращурами та майбутніми поколіннями українців є об'єднуючим фактором для всіх нас, так само, як і впевненість у тому, що Україна буде заможною та щасливою державою, де панує мир.

Я щиро вітаю Україну та українців з Днем Конституції! Нехай Бог оберігає всіх нас, нашу державу! (*Оплески*). Зі святом!

Дякую.

Слава Україні!

ГОЛОВУЮЧИЙ. Героям слава!

Шановні колеги, я розумію, що урочисте засідання, але регламент все одно діє.

До слова запрошується народний депутат України другого скликання, член Конституційної комісії, голова Робочої групи з підготовки розділу II Конституції «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», доктор юридичних наук, професор Володимир Григорович Буткевич (*Оплески*).

БУТКЕВИЧ В.Г., народний депутат України другого скликання, член Конституційної комісії, голова Робочої групи з підготовки розділу II Конституції «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», доктор юридичних наук, професор. Шановний пане Президенте України! Шановний Голово Верховної Ради України! Шановні народні депутати всіх скликань! Шановні поважні присутні на урочистому засіданні Верховної Ради України! Я взяв книгу, яку мені дали сьогодні, тут написано «ювілейне видання», і бачу два слова «ювілей» і «свято». Хочу сказати, що не завжди так було в історії.

Ювілей цей всі європейські народи запозичили у древніх іудеїв. Так ось у них ювілей був для народу, а для правителя це був період, коли він міг звітувати перед народом. Він повинен був народові сказати, що зробив за час свого правління. У тій ситуації, в якій були древні іудеї, їм було непогано, тому що правитель просто не міг не виконати перед ними зобов'язання – кожному повернути свободу, яка в них була до його правління, не міг не повернути їм те, про що говорив Олександр Олександрович, – землю і майно. Так воно і перейшло. Для одних це було свято, а для інших – аудит. Поки в 1470 році Папа Павло II не проголосив, що це свято, і хто хоче, той кається в гріхах, а якщо не покаєшся в гріхах, значить так і буде. Він же встановив і 25 років, як ми сьогодні й святкуємо, бо це перейшло і до нас. Саме сьогодні ми святкуємо, а не звітуємо перед народом і не повертаємо йому його права.

Наразі спробую повернутися до елементів звіту. Коли ми працювали над проектом Конституції України, який мені довелося доповідати у Верховній Раді України, щоб вона прийняла його до розгляду, перед нами стояло не три, а сім завдань, які ми повинні були вирішити:

розробити правові положення Конституції на рівні світових стандартів;

добитися, щоб вказані положення Конституції максимально відповідали традиціям і звичаям, що історично склалися в українському праві;

в усіх конституційних положеннях виходити із завдання утвердження верховенства права;

Конституція має чітко і виразно закріпити основні засади народовладдя;

Конституція має визначити основні права і свободи людини в Україні;

завданням Конституції має бути не конфліктне, а авторитетне визначення основним гілкам влади лише їм властивого правового статусу;

Конституція незалежної України має якісно вдосконалити територіальну організацію народу.

Із кожного з вказаних завдань виникали свої, досить складні для розв'язання, проблеми. Скажімо, нам легше було розробити правові положення на рівні світових стандартів, але на проблемі добитися максимальної відповідності положень нової Конституції історичним традиціям і звичаям українського права ми спіткнулися. Справа в тому, що у нас навіть фахівців і консультантів з таких питань не було. Те, що в наших вузах викладається як історія українського права, є не таким, то є загальна історія з хронологічним переліком назв українських правових актів і року їх прийняття, інколи окремих цитат із них.

Наша історія права має свою тисячолітню традицію і ще міцно живе в народі, а значить її не можна ігнорувати. Навіть той самий ювілей у нас відзначався інакше ніж на Заході. У нас основне дійство відбувалося на віче, яке скликалося гучними дзвонами. У нас була досить жорстка регламентація заслуховування звіту князя, але більш демократичні стандарти для народу. Руські літописи називають близько десяти місць проведення таких віче і значно більше ніж у західних аналогах варіантів рішень щодо звіту. Якщо князь говорив народу правду, то, як правило, укладали з ним мир, а якщо той брехав, то було кілька варіантів: могли вигнати з віче, могли обговорювати його справу без нього, позбавляли його і нерідко близьких йому людей майна, замінювали іншим князем або віддавали князя чи його бояр ворогу.

Вкрай нагальним для нас було проголошення верховенства права. Але біда в тому, що навіть досвідчені наші юристи розуміли це, як верховенство закону. Досить часто цим грішили юристи-практики, яким байдуже було щодо якості закону, головне – його застосування. До речі, завдання ускладнювалося ще й тим, що в країні циркулювали сотні тисяч правових актів з повною плутаниною об'єктів і предметів правового регулювання між ними, починаючи від закону і закінчуючи міжнародними зобов'язаннями, які поклалися на Україну, як сторону міжнародних угод. У нас було понад 250 тисяч таких актів. Сама наша система була в стані стагнації. Тут йшлося не просто про проголошення верховенства права, а про створення нормальних умов для утвердження цього принципу в законодавстві.

У системах права розвинутих правових держав, як правило, функціонують 70-75 відсотків норм дозволу, 15-20 відсотків норм зобов'язання, 5-10 відсотків норм заборони. Українське право тоді знаходилося в стадії стагнації. Понад

80 відсотків – це були норми або заборони, або зобов’язання і лише 20 відсотків – норми дозволу. Реакцією на це були постійні акції протесту, мітинги, демонстрації, майдани і таке інше. Але, незважаючи на це все, думаю, нам вдалося полатити основний правовий каркас держави. Можна було б добитися більшого, якби особи відповідальні за дотримання Конституції самі сумлінно її дотримувалися.

На завершення хочу сказати, що останнім часом наші ЗМІ, на жаль, перенасичені звинуваченням у порушенні Конституції України. Опозиція звинувачує Президента і монобільшість, остання – опозицію, а всі разом проклинають олігархів і корупцію, а останнє, як той кіт: «А Мурий їсть собі та їсть». Журналісти скоро шиї собі поскручують, роблячи ставку то на одних, то на інших. А все це разом не сприяє спокою в суспільстві, не об’єднує нас навколо нашої Конституції, підмінює спокійну розсудливість емоційною роздратованістю і криком. Це не сприяє утвердженню Конституції, яку ми досі не навчилися правильно читати і розуміти. Ми бігаємо по ній як водомірки бігають по воді. У нас панує казуальне мислення, а це ракова хвороба для Основного Закону держави. Ми не можемо зрозуміти, що Конституція – це складний документ системно викладених положень. Ми плутаємо текст зі статтею, статтю – з нормою Конституції...

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дайте можливість завершити.

БУТКЕВИЧ В.Г. Дякую (*Оплески*).

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую.

До слова запрошується Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Людмила Леонтіївна Денісова (*Оплески*).

ДЕНІСОВА Л.Л., *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.* Шановні панове президенти, народні депутати, почесні гості! Для мене сьогодні велика честь виступати перед вами. Життя людини як найвища цінність, свобода і демократія, національна єдність та верховенство права лягли в основу Конституції України. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини було проголошено головним обов’язком держави. Підтвердженням тому стало запровадження інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Парламент України створив сильну та незалежну модель парламентського контролю для захисту прав, забезпечення їх додержання, сприяння поновленню, використовуючи дієвий механізм впливу на формування та реалізацію державної політики.

Омбудсман став посередником між парламентом та людиною для захисту прав від порушень з боку будь-кого. Уповноваженого наділено правом надавати аналізи на відповідність Конституції та критиці будь-який акт законодавства та звертатися з відповідним поданням до Конституційного Суду України.

Основний Закон зробив нас рівними у правах, затвердив принцип поваги до гідності та цінності людської особистості. Люди, незалежно від будь-яких природних ознак, мають право жити в мирі та зберігати свою індивідуальність. Конституція вимагає рівного ставлення один до одного, оскільки толерантність є не лише важливим принципом, а й необхідною умовою соціально-економічного розвитку країни.

Конституція зобов'язує органи влади розвивати та забезпечувати повагу до прав людини та основних свобод для всіх і боротися з проявами нетерпимості шляхом утвердження справедливого та неупередженого законодавства та його виконання. Конституційне право людини направляти звернення або особисто звертатися до органів державної влади, місцевого самоврядування для отримання інформації дозволяє реалізувати право на охорону здоров'я, освіту, соціальне забезпечення та інші права.

Особливого значення право на інформацію набуло в умовах карантинних обмежень. 35 відсотків повідомлень громадян, які звернулися до уповноваженого про порушення саме даного права. Органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані забезпечувати реалізацію цього конституційного права. Дбаючи про гідні умови життя людини, держава повинна забезпечувати належний соціальний захист та добробут кожного. Майже третина повідомлень про порушення соціальних та економічних прав на одержання соціальних та пенсійних виплат, медичної допомоги, гідної оплати праці свідчить про неповне забезпечення гарантій, наданих Конституцією.

Під час підготовки проекту закону про державний бюджет необхідно ґрунтовно підходити до забезпечення реалізації даних конституційних гарантій і насамперед для найбільш незахищених груп населення. Ми відслідковуємо суттєве зростання кількості повідомлень уповноваженому про порушення прав громадян: у 2019 році – 34 тисячі, у 2020 році – понад 48,5 тисячі, зараз – вже понад 27 тисяч. Це свідчить як про зростання рівня довіри до інституції, оскільки нами було поновлено права 92 відсотків заявників, так і недодержання прав людини органами влади та іншими суб'єктами. Ця тенденція викликає занепокоєння.

Стаття 65 Конституції зобов'язує громадян захищати Вітчизну, її незалежність та територіальну цілісність. І наразі цей конституційний обов'язок є як ніколи актуальним. Збройна агресія Російської Федерації та тимчасова окупація Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, значної частини Донбасу призвели до порушення територіальної цілісності України та посягнули на її незалежність. Українські військові з честю виконують свій обов'язок, щодня ризикуючи життям. За сім років загинули тисячі наших захисників, і ми в неоплатному боргу перед кожним із полеглих за Батьківщину.

На жаль, держава на сьогодні не може гарантувати додержання конституційних прав і свобод на окупованих територіях. Наші співвітчизники змушені виживати за законами природного добору держави-агресора, який викорінює не лише українське, а й людську гідність. 405 громадян України, із яких 44 військовослужбовці та 30 жінок, знаходяться в концтаборах і катівнях Російської

Федерації та на окупованих територіях. Ми знаємо ім'я кожного. Окупант відібрав у них право на свободу, особисту недоторканність, правовий захист. Але йому не під силу позбавити наших співвітчизників свободи думки і переконання, надії на повернення до України.

Відповідно до проголошеного Президентом України Володимиром Зеленським найвищого пріоритету держави щодо встановлення миру, відновлення суверенітету і територіальної цілісності України наш спільний обов'язок – домогтися, щоб Конституція України діяла для кожної людини на території нашої держави.

25 років тому з прийняттям Основного Закону було обрано курс на побудову міцної, прогресивної демократії в Україні, де право кожного громадянина гарантоване та захищене. Я впевнена, завдяки продуктивній роботі Верховної Ради України, активній політичній позиції Президента України та належного виконання усіма органами влади своїх обов'язків, нам вдасться повернути мир в Україну, забезпечити гідне життя та добробут для кожного громадянина. Я вірю, настане день, коли в небі над усіма містами мого рідного Криму, Донецької та Луганської областей буде піднято прапор України.

Зі святом Конституції, вас! Щиро дякую всім, хто брав участь у її створенні!

Слава Україні!

ГОЛОВУЮЧИЙ. Героям Слава!

Шановні колеги! Я хочу зауважити, що після завершення урочистого засідання на сходинах перед Верховною Радою України планується зробити загальне фото. Усіх запрошую сфотографуватися.

А зараз урочисте засідання Верховної Ради України з нагоди 25-ї річниці прийняття Конституції України оголошую закритим.

(Лунає Державний Гімн України).